

«ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЇ

У статті здійснена спроба аналізу характеру та моделі взаємовідносин Російської Федерації з Європейським Союзом. На основі визначальних тенденцій співробітництва між РФ і ЄС спрогнозовано подальші шляхи та перспективи розвитку взаємин у форматі РФ – ЄС.

Ключові слова: *Європейський Союз, Російська Федерація, регіональне співробітництво, зовнішньополітична стратегія.*

В статті осуществлена попытка анализа характера и модели взаимоотношений Российской Федерации с европейским Союзом. На основе определяющих тенденций сотрудничества между РФ и ЕС спрогнозированы дальнейшие пути и перспективы развития взаимоотношений в формате РФ – ЕС.

Ключевые слова: *Европейский Союз, Российская Федерация, региональное сотрудничество, внешнеполитическая стратегия.*

The article analyses character and models of foreign relations of Russian Federation with the European Union. On the basis of the determined tendencies of partner relations between Russia and the EU the author forecasts the subsequent ways and prospects of the formation of the RF – EU relations.

Key words: *the European Union, Russian Federation, regional collaboration, foreign-policy strategy.*

Розпад СРСР актуалізував питання щодо взаємодії нових акторів міжнародних відносин, які утворилися на теренах Радянського Союзу з «центрами сили» регіонального та глобального характеру, одним з яких є Європейський союз. Розширення ж політико-географічного простору ЄС на Схід, сприяло виведенню Європу на позиції одного з глобальних політичних та економічних лідерів. Разом з тим, потрібно відзначити, що з одного боку, в сучасній Європі справді розвиваються інтеграційні процеси в різних сферах суспільно-політичного, економічного, військово-стратегічного та культурного життя країн, які формують європейську спільноту, а з іншого – ускладнюються причинно-наслідкові зв'язки між розширенням за рахунок нових країн, насамперед з Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), та загальною ефективністю Євросоюзу. Даний вектор розвитку регіональних взаємовідносин актуалізує питання щодо взаємодії ЄС з Російською Федерацією.

Розгляд концептуальних проблем місця розширеного ЄС у структурі постбіполярної політики в Європі і відповідно взаємодії з РФ є предметом досліджень американських вчених Зб. Бжезінського та С. Хантінгтона, британських М. Леонарда, Д. Гелда, Е. Мак-Грю, російських І. Іванова, Н. Нарочницької, Ю. Яковця, українських О. Ілоруса,

А. Гальчинського, А. Голобуцького, В. Горбуліна, В. Гречанінова, П. Демчука.

Ці фактори визначають відповідні завдання:

- 1) проаналізувати стан відносин між РФ та ЄС;
- 2) на основі детермінуючих тенденцій розвитку визначити основні здобутки та проблеми взаємин;
- 3) ґрунтуючись на сучасних методах політичного аналізу структурувати можливі подальші моделі взаємодії між Росією та Європейським Союзом.

Вирішальний елемент ускладнень у ході розширення ЄС та його адаптації до нових умов життєдіяльності бачиться у сфері безпеки і стабільності в європейському регіоні. В процесі євроінтеграції постала проблема визначення чи уточнення географічних меж Європи й механізмів її подальшого інтегрування. Вхідження нових членів, з одного боку, створює бажані для ЄС перспективи формування цілісної Європи в єдиних політичних та економічних межах, а з іншого – практична реалізація супроводжується чисельними проблемами всередині самого ЄС, обумовленими такими елементами інтеграції, як адаптування національних економік до введення єдиної валюти, формування спільної зовнішньої політики й політики у галузі безпеки, пошук моделі відносин з країнами-сусідами, передусім з Росією.

Історія розвитку інтеграції має для ЄС дві складові, які взаємодоповнювали цей процес: перша – поглиблення, і друга складова – розширення інтеграції. Саме за шість десятиліть розвитку Європейського співтовариства воно зазнало чотири хвилі розширень, і як наслідок цього процесу в 2007 році відбулось розширення ЄС до 27 країн. Першою з них стало так зване розширення на Захід, це приєднання у січні 1973 року Данії, Ірландії, Великобританії та Північної Ірландії; друге розширення Європейських співтовариств на Південь було пов'язане з ліквідацією у 1974-1975 авторитарних режимів на півдні Європи (Португалія, Греція, Іспанія); третє розширення, умовно отримало назву розширення на Північ, оскільки воно було пов'язане із прийняттям у 1995 році до новоствореного Європейського Союзу Австрії, Фінляндії та Швеції; четверта хвиля розширення охопила більшість країн Центрально-Східної Європи, через що називається розширенням на Схід, де у травні 2004 року до ЄС приєдналися вісім країн (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина, Словенія та дві держави Середземномор'я – Кіпр та Мальта). Останніми до ЄС приєдналися у січні 2007 року Болгарія та Румунія.

Успіху інтеграції, її зовнішньополітичній спрямованості сприяли відповідні основоположні принципи. Найважливіший із них – принцип субсидіарності. Він дає змогу зрівноважити й розв'язати суперечності між Євросоюзом й національно-державним суверенітетом. Відповідно до нього повноваження інститутів центральної й місцевої влад повинні ретельно регулюватися для запобігання як гегемоністським, так і відцентрованим тенденціям. Цей принцип також означає своєрідну взаємодоповнюваність влад, коли до повноважень верхнього рівня вводиться обмежена кількість функцій, що їх центральні органи можуть виконувати якнайкраще, не порушуючи автономії нижчих рівнів, які мають достатні повноваження й компетенцію під час вирішення місцевих питань.

Саме Європейський Союз забезпечив найоптимальніше для європейських держав поєднання наднаціональної та міждержавної складових в інтеграції. Крім того, економічні інтеграційні об'єднання, зокрема такі ЄАВТ і Бенілюкс, фактично (тією чи іншою мірою) злилися з ЄС або, як наприклад Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), створена Радянським Союзом для посилення власних економічних зв'язків з державами так званої «народної демократії», перестали існувати.

На початку XXI століття Росія опинилася в новому геоekonomічному і геополітичному просторі, який підпорядковується сучасним законам глобалізації. Після приєднання в 1995 р. Фінляндії до Європейського Союзу Росія та ЄС стали сусідами. Після сучасної хвилі розширення Європейського Союзу і приєднання до нього держав Балтії, Центральної і Східної Європи протяжність спільного кордону суттєво зросла, що, у свою чергу, зближує Росію з центром європейської інтеграції.

На початку 90-х рр. XX ст. Президент Росії Б. Єльцин та Прем'єр РФ В. Черномірдин неодноразово відзначали можливість вступу Росії до Європейського Союзу. На порядок денний ця проблема виносилась і деякими російськими і європейськими політиками, зокрема в 1998 р. главою російського уряду С. Кірієнко й італійським лідером С. Берлусконі.

Основою розвитку відносин Росії та ЄС є Угода з партнерства і співробітництва підписана на о. Корфу в 1994 р. Проте потенціал цієї угоди використовується лише частково. З одного боку, ефективно діючим є механізм політичних консультацій, а з іншого – економічні положення є фактично нереалізованими. Їх реалізація відкладена до вступу РФ до складу СОТ, хоча формально вони передбачають можливість застосування у відносинах РФ – ЄС норм СОТ ще до отримання Росією членського статусу.

У 1999 р. ЄС схвалив Спільну стратегію щодо Росії, а російське керівництво – відповідно «Стратегію розвитку відносин Російської Федерації з Європейським Союзом на середньострокову перспективу (2000-2010 рр.)». Цей факт є доволі показовим, якщо враховувати те, що прийняття цих двох документів відбулося в момент найсуттєвішого погіршення відносин Росії з Заходом внаслідок косовського конфлікту, відносини ж НАТО в той період були практично «заморожені».

Аналіз документів дозволяє виявити дещо різні підходи європейської і російської сторони щодо тлумачення характеру та моделі взаємовідносин. Так, у Спільній стратегії ЄС головний наголос робився на сприяння розбудові в Росії громадянського суспільства, а в російському документі – на співробітництво у сфері творення багатопольярного світу і захисті національних економічних інтересів держави. Різними були і терміни, на які приймалися документи – на чотири і десять років відповідно.

За часів президентства В. Путіна Росія помітно активізувала відносини з європейським Союзом. У Концепції зовнішньої політики Російської Федерації затвердженій наказом президента 10 липня 2000 р. особливо підкреслювалось «ключове значення» відносин з ЄС [1]. Після подій 11 вересня 2001 р. і вступу Росії до складу антитерористичної коаліції програмну промову щодо зближення з Заходом президент РФ В. Путін проголосив в німецькому Бундестазі [2, с. 31-36]. В Концепції зовнішньої політики РФ затвердженій президентом Росії Д. Медведєвим 12 липня 2008 р. відзначається: «Росія виступає за досягнення справжньої єдності Європи, без розмежувальних ліній, шляхом забезпечення рівноправної взаємодії Росії, Європейського Союзу і США» [3]. Проте суттєвих зрушень у відносинах між Росією та Європейським Союзом не відбулося.

Фактори, які гальмують і ускладнюють процес модернізації взаємовідносин формату РФ – ЄС можуть бути визначені наступним чином: по-перше, це надання ЄС принципового значення відносинам

з ісламським світом. Ця проблема може бути розглянута у двох площинах: 1) внутрішньополітична, а саме, в більшості країн ЄС є чисельна мусульманська меншість, яка складається з емігрантів. Вплив мусульманських общин на політику європейських держав на сьогодні є досить обмеженою, але як засвідчує практика європейська політична еліта не прагне загострювати цю проблему; 2) зовнішньополітична, прагнення ЄС максимально динамізувати відносини і налагодити широкомасштабне співробітництво з арабськими країнами. Прикладом є досить суттєва допомога з боку ЄС Палестинській автономії. Ця модель взаємовідносин, хоча і не системно, але вступає в суперечності з інтересами Росії. Зокрема, дебати щодо вступу Туреччини до складу Європейського Союзу в 2002 р. дали підстави і академічним і політичним колам РФ розглядати позицію європейської сторони щодо прав людини, національних меншин з точки зору застосування подвійних стандартів; по-друге, проблеми практичного характеру виникли у зв'язку з розширенням Європейського Союзу. На сьогодні існують компромісні домовленості щодо транзиту російських громадян до Калінінграду, але навряд чи вони проіснують досить довго. Оскільки, спільна позиція членів Шенгенської угоди – зменшення числа виключень і в перспективі їх повна ліквідація. Кардинальним вирішенням питання могло б стати приєднання Росії до Шенгенської зони, цій проблематиці були присвячені переговори президента РФ В. Путіна з керівниками ЄС [4]. Росія і ЄС домовились про створення робочої групи з цієї проблеми. Посиленню занепокоєння щодо можливостей пересування російських громадян сприяло запровадження навесні 2003 р. додаткових документів для російських туристів, які прагнуть відвідати країни ЄС. Навряд чи прийнятним для Росії виглядає пропозиція європейських експертів щодо односторонньої відміни Росією віз для громадян країн Європейського Союзу [5]; по-третє, ідея «єдиного економічного простору» [6, с. 27-30], виглядає на сьогодні як досить віддалена у часі перспектива. Оскільки, необхідними є нові підходи і поява нових акторів, зацікавлених в якісних зрушеннях у розвитку економічних відносин Росії з ЄС. Це стосується і співробітництва в енергетичній сфері, динаміка процесу багато в чому узалежнюється європейськими країнами від вступу Росії до СОТ, що на сьогодні виглядає досить віддаленою в часі перспективою; по-четверте, достатньо сильне занепокоєння серед членів Європейського Союзу викликає характер трансформації політичної системи Російської Федерації. Зокрема, в європейській громадській думці усталеною є позиція щодо утвердження в Росії авторитарної диктатури [7].

Оцінюючи ж перспективи розвитку взаємовідносин між Росією та Європейським Союзом насамперед необхідно враховувати тенденції динаміки як ЄС, але більшої мірою визначальним є характер розвитку політичної системи і відповідно

позиціонування статусу РФ на міжнародній арені. Якщо в «Основних положеннях концепції зовнішньої політики Російської Федерації», підписаної у квітні 1993 р. тогочасним Президентом РФ Б.М. Єльциним, роль Росії у загальносвітових політичних процесах визначалась, виходячи з статусу великої світової держави [8], то «Концепція зовнішньої політики Російської Федерації», затверджена Президентом РФ В. Путіним 10 липня 2000 р. виходить з того, що «характерною рисою російської зовнішньої політики є збалансованість. Це обумовлено геополітичним положенням Росії як найбільшої євразійської держави, що вимагає оптимального поєднання зусиль за всіма напрямками. Такий підхід передбачає відповідальність Росії за підтримання безпеки у світі як на глобальному, так і на регіональному рівнях, передбачає розвиток і взаємодоповнення зовнішньополітичної діяльності на двосторонній та багатосторонній основі» [1]. «Стратегія національної безпеки РФ до 2020 року» і «Концепція зовнішньої політики РФ» були затверджені указом президента РФ Д. Медведевим 12 травня 2009 р. й 12 липня 2008 р. відповідно. Ці документи засвідчують еволюцію позиціонування РФ від статусу регіональної держави до центру сили з глобальним впливом. При збереженні положень щодо провідної ролі багатосторонньої дипломатії, необхідності розвитку багатосторонніх безпекових структур та провідної ролі міжнародного права при розв'язанні міжнародних проблем, одним з головних завдань проголошується стратегічне стримування в інтересах національної безпеки. При цьому загрозами безпеці декларуються: політика низки провідних країн світу, спрямована на досягнення домінуючої переваги у військовій сфері; формування в односторонньому порядку глобальної системи протиракетної оборони і мілітаризації космічного простору тощо [3].

Зважаючи на це, можна спрогнозувати, що стратегія РФ буде орієнтуватись на творення відповідної альтернативи щодо центру інтеграційних процесів і розвитку незалежного рівноправного партнерства в економічній і політичній сферах, у питаннях європейської безпеки в різних варіантах:

- розбудова інтеграційного союзу на пострадянському просторі – СНД з домінуючою роллю Росії;
- більш тісне інтеграційне об'єднання з рядом держав на правах рівноправного партнерства (союз Росії, України, Білорусі, Казахстану);
- встановлення особливих відносин з існуючими регіональними об'єднаннями, зокрема ЄС;
- повноправне членство в інтеграційних союзах з «м'якою» інституціоналізацією;
- вихід за межі виключно регіонального співробітництва (наприклад, участь в Панамериканській зоні вільної торгівлі).

Отже, розширення ЄС ставить Росію в нові гео економічні і геополітичні умови щодо відстоювання власних національних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепция внешней политики Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2000/07-10.html>. – Загл. с экрана.
2. Выступление президента Российской Федерации В.В. Путина в Бундестаге ФРГ 25 сентября 2001 г. // Внешняя политика и безопасность Российской Федерации. 1991 – 2002. – М., 2002. – Т. 1. – С. 31-36.
3. Концепция внешней политики Российской Федерации 12 июля 2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>. – Загл. с экрана.
4. Коммерсантъ. – 2003. – 20 февраля
5. Emerson M., Toed N. The Elephant and the Bear: the European Union, Russia and Their Near Abroads. – Brussels: CEPS, 2001.
6. Совместное заявление президента Российской Федерации В.В. Путина, председателя Европейского совета И. Перссона (при содействии Генерального секретаря Совета ЕС / Высокого представителя по общей внешней политике и политике в области безопасности ЕС Х. Соланы) и председателя Комиссии Европейских сообществ Р. Проди // Дипломат, вести. – 2001. – № 6. – С. 27-30.
7. Фогель Г. Россия и Запад // International Politick. – 2002. – № 10. – Р. 60-71.
8. Концепция внешней политики Российской Федерации // Дипломатический вестник. – 1993. – № 1-2 (Спецвыпуск). – С. 3-23.

Рецензенты: Шевчук О.В., к.політ.н., доцент;
Седляр Ю.О., к.політ.н., доцент.

© Грицуник І.І., 2010

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2009 р.